

We have no information about curriers in Kernavė of the XIII–XIV c. With reference to laboratory analyses, vegetable and composite vegetable-alum tanning was identified. The latter tanning method was much better than the vegetable one, and provided superior quality, light-coloured leather.

A few informative artefacts are discussed in this article: 3 fragments of soles, patched fragment of an unknown artefact, a single patch and a piece of ankle shoe upper.

The sole of the right foot (270 × 115 mm) is worn away. The kind of animal was not identified. On the edges of the sole are the marks of a closed seam. On the front side of the sole is a former vamp place (Fig. 1).

The leather profiled sole (170 × 73 mm) of an infant shoe has two vamps. The sole is 1.2 mm thick. The kind of animal was not identified. The sole was seamed together with upper only once, and no signs of making over were observed. Two 1.2 mm thick vamps in front and back part were seamed to the sole with S-spun strip made of cattle leather. Sheep leather was used for vamp b. The infant shoe had a one layer sole. When holes frayed, the footwear was repaired, but not by a professional master (Fig. 2:1).

Remains of the front side sole (90 × 75 mm) with Z-spun leather strip. The strip was made of cattle leather (1.5 mm thick.) and animal hairs were observed on the surface (Fig. 2:2).

Iteikta 2004 m. sausio mėn.

Leather patch (92 × 33 mm) is seamed together with a fragment (39 × 41 mm) of unknown artefact. Both the strip (2.8 mm thick) and the patch (1.4 mm thick) are made of cattle leather. The fragment of unknown artefact is 1.1 mm thick and is made of goat lather (Fig. 2:3).

The surface of the leather patch (61 × 82 mm) is very worn, and the animal was not identified. Only the signs of seaming with thread and leather strip on the edges were observed (Fig. 2:4).

A fragment of upper (72 × 61 mm), probably of an ankle shoe, is made of 1.4 mm thick sheep leather. The ornament design is quite similar to other ankle shoes in Kernavė during this period, but upon observing the impresses on the surface of the leather using a microscope, the marks differed very much from those of embroidery. The upper may have been decorated with 1–2 mm diameter beads. Such beads were found in the nearby Kernavė-Kriveikiškės cemetery of the same period (Fig. 3).

For the shoethread linden bass was used. Sometimes leather strips were used for the seaming too.

This research shows that the professional craftsman of medieval Kernavė were capable of tanning leather very well and of making high quality shoes. Leather artefacts were very valuable. Both domestic and wild animal's leather was used.

To know the crafts of curriers and shoemakers in medieval Kernavė further research needs to be done.

Nežinomas Žygimanto Augusto grašis

Donatas Žukauskas

IVADAS

Pateikiamas Žygimanto Augusto grašis su 1549 metų kaladinimo data – tai dar vienas žingsnelis į diskusijų labirintus. Ši įdomi mįslė numizmatikos tyrinėtojams leidžia dar kartą pervertinti LDK monetų kalybos istorijos puslapį ir sutikti, kad Žygimanto Augusto monetų įvairovė yra turtingesnė nei galima pamanyti.

Straipsnio tikslas yra supažindinti su iki šiol nežinomu Žygimanto Augusto valdymo metais kaldintu lietuvišku grašiu su 1549 metų kaladinimo data. Pateikiant metrologinius šios monetos duomenis ir atlikus palyginamąją analizę su kitais 1545–1556 metais Vilniaus kalykloje kaldintais lietuviškais grašiais ir kitomis monetomis, pabandyti atsakyti į klausimus, ar aptariamas grašis nėra to meto klastotė, ar jo kaladinimo metai nėra klaidingi (ar tai ne spaudų raižytojo klaida), bei pagrįsti šios monetos išskirtinumą.

Šiuo metu straipsnyje aptariamas grašis yra saugomas privačioje S. Žukausko kolekcijoje. Į minėtą kolekciją moneta pateko 2001 metais. Ji rasta tais pačiais metais Šiaulių apskrityje. Radimo ir įsigijimo aplinkybės kol kas yra tikslinamos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Aptariamojo Žygimanto Augusto grašio išskirtinumui pagrįsti apžvelgti tiek lietuvių, tiek užsienio autorių sudaryti monetų katalogai, kitokie darbai. Vienas svarbiausių jų, aišku, yra S. Sajauskos ir D. Kaubrio darbas, kuriame aptariami visi autoriams tuo metu buvę žinomi Žygimanto Augusto grašiai (Sajauskas, Kaubrys, 1993, p. 129–142). Tačiau šiame leidinyje neužsimenama, jog 1549 metais galėjo būti kaldintas Žygimanto Augusto grašis. Galima pažymėti, kad šiame darbe bene daugiausia pateikiama Žygimanto Augusto 1546 metų lietuviškos pėdos grašių legendų atmainų, kurių išskirta net 18 (Sajauskas, Kaubrys, 1993, p. 130–131). Šiame straipsnyje neatsitiktinai minimas pastarųjų metų lietuviškas grašis, kadangi šio nominalo tipas pagal metrologinius duomenis, averso ir reverso ypatumus ir detales yra artimiausias aptariamai

monetai. Tačiau plačiau tai bus nagrinėjama kituose skyreliuose.

Lenkų numizmatas J. Kurpiewski kataloge (kainininke) taip pat nepateikia duomenų apie nagrinėjamą monetą, tačiau nurodo S. Sajauskos ir D. Kaubrio leidinyje minimą 1546 metų grašio atmainą (Kurpiewski, 1994, s. 173). Jai būdinga spaudų raižytojo monetos averso padaryta klaida (♣ SIGIS ♣ AVGG ♣ REX ♣ POL ♣ MAG ♣ DVX ♣ LIT).

Beje, galima paminėti ir iki šiol nežinomą 1546 metų grašį, kurio averso legendoje taip pat yra padaryta raižytojo klaida (♣ SIGS ♣ AVG ♣ REX ♣ POL ♣ MAG ♣ DVX ♣ LIT)¹. Tai irgi numizmatinėje literatūroje neaprašytas variantas. Sutikime, kad šio grašio atmaina yra mažesnės svarbos tyrimo objektas nei nagrinėjamas grašis su 1549 metų kaladinimo data, todėl išsamiau nagrinėjama nebus.

Kur kas kukliau atrodo taip pat lenkų autoriaus E. Kopicchio sudarytas katalogas, kadangi jame Žygimanto Augusto grašiai išskiriami tik pagal kaladinimo datą, nurodomas retumo laipsnis (Kopicki, 1995, s. 149). Šiame numizmato darbe vėlgi nėra pateikiamas mano straipsnyje nagrinėjamas grašis.

Tą patį galima pasakyti ir apie E. Ivanausko, Roberto J. Douchis monetų katalogą-kainininką. Jame nurodomos kelios 1546 metų grašio atmainos ir toliau jau eina 1555 kaladinimo metai (Ivanauskas, Douchis, 1999, p. 115–116). Taigi drąsiai galime teigti, kad šio darbo autoriams, kaip ir anksčiau minėtiems, aptariamoji moneta nebuvo žinoma.

Be jokios abejonės, norint išspręsti straipsnyje išskeltus uždavinius, privalu remtis ne tik monetų kataloguose, žinomiausių aukcionų monetų kataloguose, tačiau ir kitokio pobūdžio darbuose pateikiama medžiaga. Pavyzdžiui, veikalai, kuriuose nagrinėjama Vilniaus monetų kalykla, jos istorija, taip pat yra svarbūs ir naudotini (Gumowski, 1921; Ivanauskas, 2002). Beje, ši kalykla minima neatsitiktinai, kadangi moneta, sprendžiant pagal legendoje esamus skiriamuosius ženklus tarp žodžių, turėjo būti nukalta būtent joje.

¹ Ši moneta yra privačioje S. Žukausko kolekcijoje.

1 pav. Žygimanto Augusto grašis su 1549 metų kaldinimo data. M 3 : 1. Fotografavo D. Žukauskas
Ill. 1. The groat of Sigismund Augustus, dated 1549. Scale 3 : 1. Photographed by D. Žukauskas

Paminėtina, kad ir M. Gumowski nežinojo tokio grašio. Darbe apie Vilniaus monetų kalyklą nurodoma, jog Žygimanto Augusto valdymo laikotarpiu grašiai (lietuviškos pėdos) buvo kaldinami 1545–1546 metais ir tik po pertraukos – 1555 metais vėlgi atnaujinama šio nominalo monetų kalyba (Gumowski, 1921, s. 70). Tokios pat nuomonės laikosi ir M. Michelbertas (Michelbertas, 1989, p. 46). Reikia pripažinti, kad straipsnyje aptariamos monetos išskirtinumas abejonių nekelia, tačiau sutikime, kad diskutuoti verčia kaldinimo data. Iki šiol žinota, kad Vilniaus kalykloje 1549 m. kaldinti tik denarai, pusgrašiai ir dukatai (Sajauskas, Kaubrys, 1993, p. 104, 12 lent.).

GRAŠIO DATAVIMAS

Domėdamasis moneta susidūriau su tam tikrais sunkumais. Šaltinių apie Vilniaus monetų kalyklos 1549 metų darbą stoka neleidžia drąsiai teigti, kad minėtoji moneta buvo kaldinama būtent tais metais. Aišku viena, kad tik diskutuojant galima bandyti išspręsti susidariusią problemą.

Straipsnyje pateikiamos monetos averse – Žygimanto Augusto atvaizdas. Tarp dviejų ratelių legenda SIGIS (mundus) AVGV (ustus) REX POL (oniae) MAG (nus) DVX LIT (uaniae), o reverse – vytis, po juo metai². Tarp dviejų ratelių legenda MONETA MAGNI DVCAT (us)

² Av.: ♣ SIGIS ♣ AVGV ♣ REX ♣ POL ♣ MAG ♣ DVX ♣ LIT. Rev.: ♣ MONETA ♣ MAGNI ♣ DVCAT ♣ LITVA.

LITVA (niae). Apačioje metų Gedimino stulpai. Grašio masė yra 2,535 g, skersmuo – 25 mm, o praba – 375. Tai rodo, jog aptariamasis grašis nėra falsifikatas, kadangi tokiu atveju praba ir sidabro kiekis monetoje turėtų būti mažesni. Vėlesniųjų 1555–1556 ir 1559 metų grašių skersmuo ir masė vienodi, tačiau praba jau šiek tiek mažesnė ir yra apie 344. Toks pinigų sumenkėjimas yra siejamas su Vilniaus kalyklos išnuomojimu 1555 metais žydams, kuriems vadovavo Feliksas.

Lygindami aptariamą grašį su kitomis 1545–1555 metų Vilniaus kalykloje kaldintomis monetomis pastebėsime, kad apipavidalinimo ir stilistiniu požiūriu aiškiai matome valdovo atvaizdų pokyčių ir skirtumų:

a) 1545–1546 metų grašių valdovo atvaizde barzda trumpa.

b) Kaklo, apykaklės ir drabužių detalės būdingos, visiškai besiskiriančios nuo 1547–1554 metų dukatų ir lenkiškos pėdos grašių stiliaus.

c) 1556–1559 metų grašiuose Žygimanto Augusto veidas pasenęs, barzda dvišakė.

Lygindami valdovo portretų pokyčius 1545–1555 metų kitų nominalų monetose (lenkiškos pėdos 1546–1548 metų grašiuose, 1547 metų trečioje, 1547 metų šeštoje ir 1547–1548 metų dukatuose) su grašiu su 1549 metų kaldinimo data galime pastebėti, kad panašiausias į pastarąjį yra, kaip jau minėjau, 1546 metų grašis, na, ir galbūt dar šiek tiek panašesnis yra metais vėlesnis šeštokas bei 1547–1548 metų dukatai.

2 pav. Žygimanto Augusto 1546 metų grašis. Averse legendoje matome raižytojo padarytą klaidą – SIGS. Monetos masė 2,52 g, skersmuo – 2,5 mm, praba – 375. M – 3 : 1. Fotografavo D. Žukauskas

Ill. 2. The groat of Sigismund Augustus, dated 1546. The legend of the obverse bears an error of the engraver – SIGS. Scale 3 : 1. Photographed by D. Žukauskas

Nagrinėdami reverse pavaizduotą vyty iš karto pastebėsime, jog raitelio šalmas nepapuoštas, žirgo priekinės kojos suglaustos, Gedimino stulpai – siauri.

Bandydami atsakyti į klausimą, ar straipsnyje nagrinėjamo grašio kaldinimo data nėra klaidinga, ar tai ne spaudų raižytojo klaida, kategoriškai teigti ir tvirtinti, kad ši moneta kaldinta būtent tais metais, negalime, tačiau dauguma požymių leidžia suformuluoti kelis diskutuoti vertinančius teiginius. Šio grašio spaudą raižė spaudų raižytojas Valtinas Frankas, dirbęs Vilniaus kalykloje 1546 m. spalio 30 d.–1552 m. sausio 23 d., bet 1547 ir 1548 metais raižęs kitų monetų tipų spaudus, o dėl nežinomų aplinkybių per trumpą 1549 metų laikotarpį atnaujinęs lietuviškos pėdos grašių spaudų raižimą. Negalime atmesti ir tokios galimybės, kad grašio su 1549 metų kaldinimo data spaudą raižė Melchioras Šlesingeris, dirbęs Vilniaus kalykloje 1545 m. gruodžio 1 d.–1546 m. spalio 30 d. arba jau minėtas Valtinas Frankas, o grašio kaldinimo metai yra klaidingi. Tokiu atveju monetos kalimo data turėtų būti 1546-iejai. Tačiau šios versijos tikėtinumą menkina tai, kad pastarieji raižytojai buvo žinomi ir prityrę meistrai. Be to, apverstas šešetas „9“ spaudų raižytojams yra iš viso nebūdinga klaida. Sunku manyti, kad ši pažymėta kaldinimo data tėra rimta ir pakankamai neatidi raižytojo klaida, kadangi grašis „pasendinamas“ trejais metais.

Savaime suprantama, kad šioms teiginiais pagrįsti trūksta istorinių šaltinių ir numizmatinės medžiagos. Šiuo

straipsniu nesistengiama nei įrodyti, nei teigti, kad moneta kaldinta būtent 1549 metais. Be to, pagrindinis darbo tikslas yra supažindinti su iki šiol nežinoma moneta. Tikėkimės, kad ateityje nauji monetų radiniai leis pako-reguoti kai kuriuos teiginius ir išspręsti susidariusią problemą.

IŠVADOS

1. Žygimanto Augusto grašis su 1549 metų kaldinimo data kol kas yra vienintelė žinoma tokia moneta.

2. Remiantis metrologiniais šios monetos duomenimis galima tvirtai teigti, kad tai ne falsifikatas.

3. Atlikus palyginamąją analizę su kitais 1545–1546 ir 1555–1559 metais Vilniaus kalykloje kaldintais lietuviškais grašiais ir kitomis monetomis paaiškėjo, kad straipsnyje nagrinėjama moneta su 1549 metų kaldinimo data panašiausia į 1546 metų grašį, todėl galima manyti, jog šiųjų spaudus raižė tas pats raižytojas.

4. Kol kas dėl istorinių šaltinių ir numizmatinės medžiagos stokos negalima įrodyti, kad moneta kaldinta 1549 metais. Taip pat galima tik numanyti, jog aptariamasis grašis galėjo būti kaldintas 1546 metais. Tokiu atveju tai būtų nauja monetos atmaina.

5. 1546 metų grašiuose klaidos dažniausiai padaromos legendose. Tokia klaida kaip apverstas šešetas nėra būdinga nei Melchiorui Šlesingeriui, nei Valtinui Frankui.

LITERATŪRA

Gumowski M., 1921. Mennica wileńska w XVI–XVII wieku. Warszawa.
 Ivanauskas E., Robert J. Douchis, 1999. Coins of Lithuania 1386–1707. Vilnius, Columbia.
 Ivanauskas E., Robert J. Douchis, 2002. Lietuvos monetų kalybos istorija 1495–1769. Vilnius.
 Kopicki E., 1995. Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. Warszawa.

Kurpiewski I., 1994. Katalog monet polskich 1506–1573 (Zygmunt I Stary–Zygmunt II August bezkrólewie 1573). Warszawa.
 Michelbertas M., 1989. Lietuvos numizmatikos įvadas. Vilnius.
 Sajauskas S., Kaubrys D., 1993. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika. Vilnius.

THE UNKNOWN GROAT OF SIGISMUND AUGUSTUS

Donatas Žukauskas

Summary

In this article, the groat of Sigismund Augustus, dated 1549, is introduced. The groat was found in Šiauliai district in 2001. So far it is not clear to whether the mint mark year is false or it is an engraver's error. Due to the lack of historic references and numismatic material, the little known coin affords us an opportunity to discuss the issues related to its dating. In addition, metrological data point to the fact that the coin hasn't been forged. The groat of Sigismund Augustus, dated 1549, weight – 2.535 g, diameter – 25 mm, standard – 375. The obverse of the coin bears the head of Sigismundus Augustus and the legend SIGIS AVG REX POL MAG DVX LIT inscribed in between the two rings edging the coin. On the reverse side of the coin the "Vytis" (the mounted knight, the "Vytis", the historical symbol of the

Lithuanian state) with the mintage year below and the heraldic symbol of the House of Gediminas underneath is presented. The legend MONETA MAGNI DVX LITVA is inscribed in between the two rings edging the coin. Consequently it should be noted, that the coin resembles the groat of 1546 not just in terms of stylistics. Nevertheless, the mintage date 1546 might be argued because the error of upside down 6 "9" is not characteristic of engravers.

Nothing else is left, but awaiting for new findings and an updated information enabling to solve the problem related to the dating of the considered coin. Anyway, the founding is a contribution to the Grand Duchy of Lithuania coinage history.

Translated by G. Snuviškienė

Iteikta 2003 m. gruodžio mėn.

Asmeninės higienos reikmenys iš Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų archeologinės medžiagos

Ieva Rėklaitytė

Straipsnio tikslas yra apžvelgti Žemutinėje pilyje ir Valdovų rūmuose vykdomų archeologinių tyrimų metu raudamų asmeninės higienos reikmenų (skustuvų, pincetų, krapštukų, šukų, dantų šepetėlių) įvairovę ir naudojimą platesniu laiko ir vietos aspektu.

Nors viduramžiai dažnai įvardijami kaip nešvaros, purvo ir visuotinio apsileidimo amžiai, tai nėra tiesa. Kol nebuvo bijoma užsikrėsti ligomis, pirtys buvo gausiai lankomos ir mėgstamos (Esposito, 2002, p. 14). Istorinių šaltinių informaciją papildoma to laikotarpio graviūros, vaizduojančios besimaudančius, valgančius, žaidžiančius kauliais ar kortomis pirčių lankytojus. Būtent Naujieji amžiai atnešė naują suvokimą apie vandens ir muilo žala, o juos pakeitusi pudra imta vartoti kaip kvapą ir nešvarą maskuojanti priemonė.

Vilniuje taip pat būta pirčių, kurios mėgtos ir gausiai lankytos (Jurginis, Merkys, Tautavičius, 1968, p. 160), o ir didikai nevengė vandens – ir Žygimantas Augustas, ir Barbora Radvilaitė mėgo maudytis, o karalius turėjo kelionėms skirtą maudymosi bagažą (Ragauskienė, 1999, p. 91).

Nors žinome ar bent numanome, kad mūsų protėviai naudojami šukomis, žirkklėmis, skustuvais, tačiau retas įsivaizduoja, kad kasdienę higieną lengvino ir ausų ar dantų krapštukai. Į šį darbą nebus įtrauktos žirkklės, nors jos tikrai priskirtinos prie asmeninės higienos įrankių. Tai patvirtina ir ikonografiniai šaltiniai (1 pav.). Žemutinėje pilyje aptiktos ne vienerios žirkklės, tačiau net ir puošnias, dailiai pagamintas nedideles žirkklutes, damų naudotas siuvant, siuvinėjant ir pan., sunku būtų atskirti nuo naudotų plaukams ir nagams kirpti.

Šukos nėra retas dirbinys miesto archeologinėje medžiagoje. Jų randama kaulinių, medinių ar pagamintų iš vario lydinio. Pasak V. Žulkaus, į Lietuvos pajūrį kaulinės šukos buvo atneštos skandinavų ir vokiečių (Žulkus, 2002, p. 96). Ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir Rusijos, Lenkijos miestuose gausu tokių radinių, iš kurių išsiskiria rečiau naudotos sulankstomos ar dramblbio kaulo bei atvežtinės iš Kaukazo regionų, pagamintos iš ten augusių palmių

medienos, šukos (Hensel, 1987, p. 528–531). Žemutinės pilies archeologinėje medžiagoje yra žinoma paprastai vienoje pusėje turinčių tankesnius, kitoje – retesnius dantelius medinių (2, 3 pav.) (Ožalas, 2003š; Vilniaus Žemutinės pilies rūmai, 1989, p. 21) ir kaulinių šukų (Ožalas, 2003š; Urbanavičius, Tautavičius, Kuncevičius, 1992š; Vailionis, 1998š). Iš jų gal įdomesnės yra tik, manoma, įvežtinės medinės šukos (Tautavičius, 1960, p. 103–124) ir kaulinės šukos, kurių netikėta radimo vieta – tualetų šachta (Steponavičienė, 2001, p. 187). Be minėtųjų, taip pat yra aptikta iš vario lydinio gamintų šukų (Ožalas, 2002š).

Kitas asmeninio tualetų įrankis – pincetas – buvo plačiai naudotas ir graikų, ir romėnų pasaulyje, daugiausia plaukams šalinti nuo veido. Tam tikrų socialinių klasių buvo priimta šalinti plaukus ir genitalijų srityje. Šis paprotys, beje, išliko Prancūzijoje ir Italijoje dar ir XVI amžiuje (Milne, 1926, p. 90–91). Neretai sunku atskirti juvelyro pincetą nuo chirurginio ar naudoto kasdienei higienai, tačiau paprastai pastarieji neturi dantukų.

Žemutinėje pilyje rastas pincetas su grandele pakabinti ant diržo ar kitur (4 pav.). Pinceto matmenys: l – 46 mm, b – 7 mm, h – 2 mm. Tai tikrai ankstyvas dirbinys – jis aptiktas XIV–XV amžiais datuojamame sluoksnyje (Ožalas, 2003š).

Skustuvai žinomi ir naudoti nuo seniausių laikų, o ir viduramžių epochoje nėra retas radinys. Problema yra tik ta, kad skustuvų liekanas ne visada galima atskirti nuo peilių fragmentų. Skustuvų randama ne tik miesto archeologinėje medžiagoje, bet ir piliakalniuose (Zabiela, 1995, p. 135) ar senkapiuose (Urbanavičienė, 1995, p. 177). Žemutinėje pilyje aptiktas ne vienas skustuvas (VŽPR, 1989, p. 39; VŽPR, 1991, p. 14). Išsiskiria tik labai dailus, elegantiškas skustuvas medine rankenėle, pagamintas iš vario lydinio (5 pav.) (2003 metų VŽP VR archeologiniai tyrimai).

Ausų krapštukai taip pat nėra viduramžių išradimas. Jau Celsus savo darbuose rašė: *Ubi vero vermes orti sunt, protrahendi oriculario specillo sunt* („Ten, kur atsiradę jau